
УДК 785.7:7.071.2(477)

Василь САДОВСЬКИЙ

КАМЕРНО-ВОКАЛЬНА ТВОРЧІСТЬ ПАВЛА КАРМАЛЮКА ТА ЗАСАДИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Творча постать Павла Кармалюка (6.01.1908–8.05.1986) – видатного співака та педагога, народного артиста України (народного артиста СРСР), соліста Львівського державного театру опери та балету ім. І. Франка (нині ім. Соломії Крушельницької), професора Львівської державної консерваторії ім. М. Лисенка, без сумніву, є епохальною з огляду на те, що як талановитий митець та послідовник синтезованих традицій львівської вокальної школи впродовж другої половини ХХ ст. на теренах колишнього Радянського Союзу та Європи він репрезентував кращі, варті захоплення та гідні наслідування, зразки оперного та концертно-камерного вокального мистецтва. Незважаючи на те, що в науково-мистецьких колах Павло Кармалюк позиціонується, здебільшого, як оперний співак, майстерність і слава його як камерного співака аж ніяк не менша ніж оперного. Його інтерпретація народних пісень – визначне явище в українському виконавстві. Проте ця тема не знайшла ще належного висвітлення.

Відтак **мета статті** – дослідити камерну виконавську спадщину П. Кармалюка, розкрити особливості виконавської майстерності та засади виконавської інтерпретації.

Концертний репертуар співака надзвичайно різноманітний і цікавий. На будь-яку тематику у Павла Петровича завжди знаходилось багато творів. Він співав концерти, які включали оперні арії,

романси, пісні, так і суто тематичні камерні програми – твори до ювілеїв С. Рахманінова, С. Крушельницької, С. Людкевича, до ювілеїв Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, «Про героїв Вітчизни», «Непереможна і легендарна», «Старовинний російський романс», «Пісні народів світу» тощо.

Камерний репертуар Кармалюка почав складатися ще в роки навчання, і завдяки професору Д. Євтушенку та іншим викладачам він зумів виробити правильний підхід до підбору репертуару, а його музичний смак можна вважати еталоном для співаків.

Перебування у військовому ансамблі у роки Великої Вітчизняної війни дало змогу співакові набагато розширити свій творчий діапазон, збагатити його творами вітчизняних композиторів, піснями громадянсько-патріотичної тематики, народними піснями. З перших же днів війни Кармалюк включав до свого репертуару пісні, що стали могутньою зброєю у боротьбі з ворогом, а багатьом з них він дав «путівку в життя».

У повоєнні роки співак продовжував збагачувати свій камерний репертуар, ознайомлювався з великою кількістю творів, відбирав з них ті, які, на його погляд, мали найбільшу художню цінність і були найбільш близькі його творчій індивідуальності. Концертні програми Кармалюка завжди відзначалися високим артистичним рівнем, цікавим добром репертуару з творів українських та зарубіжних композиторів, з музичного боку дуже дбайливо підібрані, щоб дати слухачеві всебічні мистецькі переживання, підкреслити поважність високих мистецьких завдань, а не афішування дешевих ефектів [4, с. 29].

Камерний репертуар Павла Кармалюка доволі широкий і різноманітний. Тут і західноєвропейські композитори – Й. С. Бах, Г. Ф. Гендель, В. А. Моцарт, Л. ван Бетовен, Ф. Шуберт, Р. Шуман, Г. Вольф, Ф. Ліст, і російські – починаючи від О. Аляб'єва, О. Гурильова, П. Булахова і до М. Глінки, О. Даргомижського, А. Рубінштейна, М. Римського-Корсакова, М. Мусоргського, О. Бородіна, М. Балакірева, П. Чайковського, С. Рахманінова, а також українські – М. Лисенко, К. Стеценко, Я. Степовий, Д. Січинський та ін.

Надзвичайно близькій творчій індивідуальності співака Ф. Шуберт. Його музика – поезія життя, поезія краси простих людей, їхнього внутрішнього світу, їхніх почуттів. Справжні шедеври у виконанні Кармалюка – «Шарманщик», «Серенада», «Сивини». Співак наповнював кожен фразу глибоким виразом почуттів, уважно ставився до динаміки, тонко передавав стиль композитора, що відзначається простотою і природністю.

Своєю геніальною простотою притягав співака і Л. ван Бетовен. Його пісні «Бабак», «Миліш за всіх був Джеммі», «Шотландська застілля», виконані Кармалюком, відзначалися життєвою безпосередністю і психологічною глибиною. Близький Кармалюку був і Й. Брамс, і Р. Шуман.

Глибоко, усім серцем відчував Павло Петрович музику М. Глінки. Співаючи багато його романсів, він розкривав і лірику, і драматизм, і психологічну глибину, і гумор. Вокальна природа Кармалюка близька природі вокального стилю М. Глінки – російській протяжності та італійській співучості. Співак тонко передавав і слов'янську м'якість інтонації, і душевне тепло, і співучу мелодику. Кармалюк виконував і твори доглінківського періоду – «Песня ямщика» О. Гурільова, «Нищая» О. Аляб'єва, «Не пробуджай воспоминаний» П. Булахова та інші. Це були прекрасні мініатюри у його виконанні.

Дуже любив Кармалюк глибоко чуттєву музику П. Чайковського, її національний, і разом з тим, загальнолюдський, зрозумілий кожному мелос. Тому не дивно, що співак виконував багато романсів П. Чайковського, знаходячи в кожному з них своєрідну красу. Тут присутня і витончена лірика, і любовний порив, і вокальний пейзаж чи портрет. «Ни слова, о друг мой», «Нет, только тот, кто знал» – у його виконанні лаконічні сцени з виразною музичною інтонацією і наскрізною лінією фраз набували нового звучання. Сповнений трагізму романс «На нивы желтые». Стриманістю почуттів, пластикою звуковедення, гнучкістю кантилени відзначаються у виконанні Павла Кармалюка не лише романси П. Чайковського, але й М. Римського-Корсакова, С. Рахманінова, який був цікавий Кармалюку своєю темпераментністю, образністю, широтою розмаху. Дуже тонко, з відтінком світлого смутку виконував Кармалюк «Сон». Сповнені болю і смутку були й романси «Как мне больно» і «Я опять одинок». «Весенние воды» у фіналі концерту звучали як справжній гімн красі життя, мов бурхливий весняний потік, сповнений іскристої життєрадісності, оптимізму. Концерт до 100-річчя С. Рахманінова відбувся 30 березня 1973 року у залі консерваторії. Аудиторія – викладачі, студенти, шанувальники музики композитора приймали гаряче кожен твір.

Хвилювала співака і творчість російського композитора Г. Свиридова. На концерті у грудні 1974 року він виконав романси: «Портрет», «Как небеса, твой взор блистает», «Роняет лес багряный свой убор», «Подъезжая под Ижоры», романси в народному стилі: «Слеза», «Есть одна хорошая песня у соловушки», романси на слова Ісаакяна:

«Черный взор», «Изгнанник», «Страдания любви», «Как яблочко румян», «Маритана».

Велику роль у камерному репертуарі Павла Кармалюка відігравали твори українських композиторів – М. Лисенка, М. Стеценка, Д. Степового, А. Кос-Анатольського, М. Колесси, С. Людкевича, К. Данькевича, І. Шамо, а також таких авторів як Д. Кабалевський, Д. Шостакович, Г. Свиридов, Т. Хренніков, В. Мураделі, Ю. Мейтус. Його близьким другом був Б. Лятошинський. Часто композитори надсилали співакові рукописи своїх творів, ділилися творчими задумами. І доволі часто саме Павло Петрович давав «шлях у життя» новим їхнім творам. З хвилюванням перечитуємо напис на рукописному примірнику пісень К. Данькевича на слова П. Голубничого: «Моєму любимому другові Павлу Петровичу Кармалюку, першому виконавцю цього твору – Костянтин Данькевич, 13.10.1961 р.». «Я акомпанував йому під час виконання мого нового твору, який він блискавично-швидко вивчив, натхненно співав», – писав автор (29.03.1977 р.) [5; с. 45].

Схожі написи можна прочитати на рукописах Ю. Мейтуса, О. Прицкера, М. Жербіна, Я. Цегляра. Тісні творчі зв'язки були у співака з львівськими композиторами: А. Кос-Анатольським, Д. Задором, І. Вимером, М. Колессою. Часто ці автори створювали пісні, порадившись з Павлом Петровичем, прислуховуючись до його зауважень. І може саме через те ці композиції були йому особливо близькі.

Еволюція камерного репертуару Кармалюка іде по лінії більшого залучення до репертуару сучасних українських творів. Уважно стежачи за новинками, відбираючи з них все найцінніше, він своїм виконавством допомагав утвердженню нового за змістом і засобами виразності виконавського стилю, якому притаманні щирість помислів, простота, сценічна правда і багатство засобів виразності.

З роками камерне виконавство Павла Петровича стало демонстрацією високого професіоналізму. Цього він досяг не тільки завдяки обдарованій натурі, але й завдяки титанічній повсякденній праці над собою.

Напружена діяльність педагога і завідувача кафедрою аж ніяк не охолоджувала його творчий виконавський запал. Його виконавство збагачувалось новими рисами, ставало більш глибоким і гармонійно довершеним. З роками приходили спокій і мудрість, уміння «стояти над бурями» [3].

Виконанню П. Кармалюком романсів властиве обережне ставлення до музичного і словесного тексту, органічне їх поєднання в

процесі виконання, глибоко психологічне проникнення у зміст твору. Кожен романс – це опера в мініатюрі, зі зв’язкою, кульмінацією, розв’язкою, з діалектикою боротьби і єдності протилежностей. Виконання відзначалося глибокою виразністю слова, досконалістю фразування, тонким виразом змісту, широкою шкалою інтонаційних відтінків, тембрових забарвлень, динамічних різноманітностей.

Значну частину в репертуарі співака займали твори на слова великих українських поетів – Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки.

З неприхованим хвилюванням готувався Павло Петрович до святкування 100-річного ювілею великої української співачки Соломії Крушельницької. Концерт відбувся 21 вересня 1973 року у Великому залі консерваторії, а 22 вересня – у м. Тернополі. Кармалюк – великий шанувальник таланту співачки, свідок її виступів співав з натхненням. У виконанні співака прозвучали твори «Огні горять» К. Воробкевича-Карпатського, «Безмежне поле» М. Лисенка, «Давно те минуло» А. Кос-Анатольського, «Вівці мої, вівці» в обробці М. Гринишина. Вперше виніс на публіку народну пісню «Чорна рілля» (перекладену з хорової обробки С. Людкевича).

Якось П. Кармалюк признався концертмейстеру Є. Новодворській: «Давно мене приваблюють старовинні романси і вальси. Не один рік виношую думку про їх виконання – і все не було часу, а так би хотілося поспробувати себе у цьому репертуарі» [5; с. 50, 51]. Удвох вони поступово вишукували цікаві твори: перебирали численні збірники, відбирали з кожного один-два твори, досить довго і критично апробували, аж поки впорядкували задуману програму. Перше виконання відбулось у березні 1976 року (у двох концертах разом з народною артисткою України М. Байко), а 19 березня 1977 року в Білому залі Будинку вчених відбувся афішний концерт «Старовинний романс». Павло Кармалюк виконував другий відділ – російські романси (перший відділ – українські – співала у супроводі інструментального тріо заслужена артистка України Т. Поліщук). Просто і задушевно виконав співак чотири романси М. Глінки: «Жаворонок», «Ах ты, ночь ли», «Стансы», «Гуде вітер».

Прекрасно, тонко прозвучав романс О. Тітова «Я знав еє милым ребёнком». Романс О. Петрова на слова Л. Червинського «Не верь» – невеликий, але у виконанні Кармалюка пристрасний, схожий на арію, з бурхливим підходом до кульмінації – і розлитий на ніжне піано в кінці. Це була ніби невеличка картина природи і почуттів. Тут і інша картина – «Тишина» О. Кашеварова – співак ніби плете

тонке мереживо з трепетних звуків. Елегійно звучав вальс Н. Харито «Отцвели уж давно хризантемы в саду», мрійливо «Я помню вальса звук прелестный». Темпераментно прозвучала «Песня ямщика» О. Гурильова і вальс О. Дебюка «Поцелуй же меня, моя душечка». Своєрідним містком від минулого до сьогодення став «Вальс о вальсе» С. Колмановського, де прозвучали громадянські мотиви – роль мистецтва у праці і в бою. Виконав Кармалюк і близькі за стилем до романсів російські народні пісні: «Прощай, радость» (обробка О. Каратигіна), «Окрасился месяц багрянцем» (обробка Б. Страннолюбського), «Четыре ветра» (обробка І. Шишкова).

Серед нових найулюбленіших творів Павла Петровича – «Фронттовики» І. Шамо, «Корсунське поле» Ю. Мейтуса. Серед романсів С. Рахманінова полюбився величний філософський «Аріон» на слова О. Пушкіна (де від супроводу вимагалось майже оркестрове звучання і найтонші нюанси), «Она, как полдень, хороша». Дуже емоційно виконував романс «В молчании ночи тайной» – починав з невеликої сили звуку, що зароджувався зі вступу фортепіано, ніби стогін душі, і доходив до великої концентрації у бурхливій середній частині, а закінчувався у заключних тактах фортепіано. Особливо чарував у його виконанні романс на слова О. Пушкіна «Не пой, красавица, при мне». Співаючи, Кармалюк наче розчинявся у тій сумній мелодії, вражаючи слухачів прекрасною кантиленою, теплою тембру.

У творчому доробку співака народна пісня становила особливу сторінку. Народна пісня супроводжувала його від самої колиски і протягом усього нелегкого, але благородного творчого шляху. Народну пісню Кармалюк співав у дитинстві і в роки служби в армії, у роки війни і в роки мирної праці. Вона становила міцну основу всієї творчості співака, була тим підмурівком, на який спирався митець у художньому процесі відтворення вокальної музики. Народна пісня допомогла співакові повністю розкрити велич свого таланту, досягти вершин майстерності у всіх жанрах вокальної музики, де творив митець.

Хто хоч раз чув народні пісні у виконанні Павла Кармалюка, ніколи не забуде цього враження. Співак в чомусь нагадує народних співців – лірників чи кобзарів імпровізаційністю виконання, яка йде з самих глибин душі, невимовно хвилюючи слухача епічною суворістю чи задумливою наспівністю, національним колоритом, чарівною мелодикою.

Народнопісенний репертуар співака налічує понад півтора ста

творів. Багато пісень Павло Петрович записував на радіо, його пісні досі складають важливу частину національної фонотеки Національного радіо.

Народнопісенний репертуар П. Кармалюка постійно збагачувався новими знахідками. 18 лютого 1978 року відбувся концерт «Пісні народів світу», де серед інших було сім болгарських і чотири словацьких пісні, які виконувались мовою оригіналу. Особливо любив Кармалюк «Пусто остало Габрово», «Хей Балкан».

З великим успіхом пройшов концерт українських народних пісень у виконанні Павла Кармалюка на Українському телебаченні 2 жовтня 1976 року. Виконання відзначалось прекрасним добром та новизною пісенного репертуару, цікавою інтерпретацією і трактуванням, глибоким проникненням у зміст, високим професіоналізмом.

«Сила вродженого таланту, творчий розмах у мистецтві – це річ найважливіша; але, щоб не залишитись на ціле життя лише посередністю, якщо взагалі не дилетантом, треба систематично набувати передовий досвід, добру школу, щоб, опираючись на неї, розвивати свої здібності до досконалості...» – писала О. Бандрівська [2, с. 100].

Ставлячи перед собою «перфекціоністські» завдання, до численних рис творчої індивідуальності, які становлять концептуальну основу його індивідуального художнього стилю, Кармалюк додає чи не основну рису – вокально-сценічну драматургію інтерпретації творів.

Поєднання вроджених голосових даних, досконале оволодіння високими принципами вокальної школи, вивчення досвіду інших видатних співаків і акторів, ознайомлення з принципами К. Станіславського спричинило до створення Кармалюком власного індивідуального стилю у виконавстві – стилю реалістичного, де вокально-музична канва підпорядковується правдивості драматургії і утворює «синтез художньої єдності». В основу органічного трактування співак закладав психологічну концепцію образу, глибоке проникнення у внутрішній світ героїв.

Трансплантуючи на «музичну канву» ряд положень теорії художнього стилю, П. Кармалюк створював можливості для структурно-поетичного підходу до музичного тексту. Авторський текст давав виконавцю широкі можливості для індивідуального прочитання змісту за допомогою художніх засобів виразності: інтонації, динаміки, артикуляції, фразування тощо. Щодо них, то творчій індивідуальності Кармалюка характерне підкреслення мелодійного начала, широка наспівність, м'якість у інтонуванні інтервалів, тяжіння до стриманості у темпах і темпових відхиленнях, часом невеликі сповіль-

нення, продовження опорних звуків, уникнення зловживання «форте», багата гама нюансів. У спогадах професора Львівської ДМА ім. М. Лисенка, заслуженого артиста України І. Юзюка констатується: «Його прекрасний баритон чарував соковитістю, силою і рівністю звучання у всьому діапазоні, багатством тембрової палітри, що народжувалася з широти його душевного благородства, розмаїття внутрішнього світу, акторської щирості...». «Яскравий темперамент, природна музикальність, широкий спектр засобів виразності та акторський талант надавали сценічній поведінці його героїв надзвичайної випуклості, достовірності і переконливості, допомагали проявляти яскраві грані інтерпретаційної самобутності» [5; с. 105, 106].

Крім музичних засобів, у створенні образу, допомагала ще й «кармалюківська» пластика рухів і жестів, і глибокий, проникливий мов промені рентгену, погляд. «Крім музичної мови, правильного розкриття і передачі основної думки, настрою твору, співак повинен детально розібратись у питаннях руху та жести в музиці і на сцені» – казав К. Станіславський. «Вони повинні йти по безкінечній лінії, тягнутись, як звук на струнному інструменті, обриватися, коли треба, як стакато колоратурної співачки» [1; с. 42]. Завдяки пластиці, митець домагався проникнення у найглибші, магічно-сакральні сфери композиторського задуму, доповнюючи музичну драматургію твору втіленням засобів пластично-артикуляційної виразності.

Камерний спів вимагав від Кармалюка досконалого володіння виразністю і широтою уяви, вміння тонкого фразування, уникання крупно планового оперного звуку – і взагалі, прояву душевної витонченості при підході до інтерпретації творів. Майстерність і чуттєвість Павла Петровича, як оперного так і камерного співака, дозволили йому досягти неабияких вершин в інтерпретації народних пісень та творів композиторів-сучасників, своїм виконавством утверджувати стиль, якому притаманні: щирість помислів, простота, природність, сценічна правда, глибокий вираз почуттів і багатство засобів виразності. Ось, що писав А. Кос-Анатольський: «Цей видатний митець, народний артист СРСР, нарахував у своєму репертуарі щось біля сотні моїх творів, а я все ще маю охоту додавати йому нових... Добре, коли у співака є не лише чудовий голос, але й великий інтерпретаційний талант і щира любов до рідної пісні» [5; с. 74].

Інтерпретації творів романсового характеру Кармалюком власноруч обережно ставлення до музичного і словесного тексту, органічне їх поєднання в процесі виконання. Співак вибудовував романсовий твір – як мініатюрний оперний спектакль, де мали місце: за-

в'язка, поступовий розвиток, кульмінація і розв'язка. Кожен твір у його виконанні був наповнений діалектикою боротьби і єдності протилежностей, відзначався глибокою виразністю слова, досконалістю фразування, тонким виразом змісту, насиченою палітрою інтонаційних відтінків, тембрових забарвлень, динамічних різноманітностей.

Таким чином, аналізуючи основу індивідуального художнього стилю митця, його провідну рису – «вокально-сценічну драматургію творів», виходимо на поняття національного виконавського архетипу у сфері вокальної творчості, спорідненого з етнокультурологічною установкою, виробленою в процесі національного стилеутворення, самодостатність і багатозначність динаміки якого залежить від культурно-антропологічних чинників та фольклорних основ. Осягаючи грані та засади виконавської інтерпретації П. П. Кармалюка, мусимо відзначити, що не зважаючи на їхню самотність та індивідуальність, ці носії творчого таланту долучаються до загальнолюдської скарбниці, вносячи в неї найбільш значні досягнення рідно національної культури, що входять у якості складових елементів до культурного універсаму, справляючи позитивну дію на культури інших народів, об'єктивуючи національну своєрідність своєї галузі в контексті історичних доль етносів.

Підсумовуючи, слід зауважити, що у виконавській творчості П. П. Кармалюка дві сфери – оперна і камерна – поєднувалися, збагачувалися і доповнювали одна одну. Кожен спектакль або концертний виступ – це було велике свято і для слухачів, і для самого співака, що ніс людям велику естетичну насолоду і духовне збагачення. Можна без перебільшення стверджувати, що як у оперній, так і в камерно-вокальній творчості народний артист Павло Кармалюк виступав як співак-художник з яскраво вираженою творчою індивідуальністю, відтворюючи життя у його багатогранних проявах, вносячи у виконання багато особистого чару, тепла, любові до прекрасного. Надзвичайно багата палітра виразових акторських можливостей, скульптурна довершеність кожного образу-типажу, художня інтуїція, здатність перевтілюватися давали змогу співакові знаходити в музичних характеристиках персонажів вічно живий нерв людських болів і радощів, захоплень і страждань. Концертно-камерна творчість Павла Кармалюка – визначне явище в історії української музичної культури, зразок наслідування для молодого покоління, велика, хвилююча і неповторна мистецька епоха.

Література

1. Виит Ф. Практические советы обучающимся пению / Ф. Виит // Под ред. Ю. А. Барсова. Л.: Музыка, 1968. – 64 с.
2. Бандрівська О. Науково-методичні праці, статті, рецензії / О. Бандрівська. – Львів, 2002. – 147 с.
3. Косопуд Б. Соколинний політ Павла Кармалюка / Б. Косопуд // Виступ на ювілейному святкуванні 100-річчя від дня народження П. Кармалюка. – Львів, 2007. – Рукопис. – 12 с.
4. Садовський В. Виконавська творчість та педагогічна діяльність Павла Кармалюка. Магістерська робота / В. Садовський // Івано-Франківськ, 2008. – 80 с. (Рукопис).
5. Чайка В. Павло Кармалюк: Життя та творчість актора, співака, вчителя. / В. Чайка. – Львів: Місіонер, 2002. – 134 с.

Василь Садовський. Камерно-вокальна творчість Павла Кармалюка та засади індивідуальної інтерпретації. У статті висвітлюється концертно-камерний доробок народного артиста СРСР Павла Кармалюка, гідно ним репрезентований в Україні, на теренах колишнього Радянського Союзу та Європи, розкриваються особливості виконавської майстерності та засади виконавської інтерпретації.

Ключові слова: П. Кармалюк, камерно-вокальна творчість, інтерпретація, індивідуальний виконавський стиль.

Василий Садовский. Камерно-вокальное творчество Павла Кармалюка и принципы индивидуальной интерпретации. В статье рассматривается камерное наследие народного артиста СССР Павла Кармалюка, достойно представленное им на территории бывшего Советского Союза и Европы, раскрываются особенности исполнительского мастерства и исполнительской интерпретации.

Ключевые слова: П. Кармалюк, камерно-вокальное творчество, интерпретация, индивидуальный исполнительский стиль.

Vasyl Sadovs'kyi. Pavlo Karmaliuk's chamber-vocal creativity and tenets of individual interpretation. The article highlights the concert-and-chamber works of Pavlo Karmaliuk, people's actor of the USSR, as represented by him in Ukraine, the former Soviet Union and Europe in a dignified way. The research examines the specificity of his performing skills and performance interpretation tenets.

Keywords: P. Karmaliuk, chamber-vocal creativity, interpretation, individual performing style.